

Очерки по истории Крыма. Крым в период социалистического строительства (1921-1941) / П. Н. Надинский. - Симферополь: Крым, 1964. - Ч.3. - 223 с. **16.** Прохорчик М. В. Украинские школы в Крыму (20-30-е гг. XX века) / М.В. Прохорчик // Культура народов Причерноморья. - 1998. - № 5. - С.438-440. **17.** Пащенко В. Н. Социально-экономическое и культурное развитие крымских этносов в 1 половине XX века / В. Н. Пащенко // Культура народов Причерноморья. - 2005. - № 90. **18.** Тяглый М. И. Места массового уничтожения евреев Крыма в период оккупации полуострова. 1941-1944. // М. И. Тяглый. - Симферополь : БЕЦ «Хесед Шимон», 2005. - 120 с. **19.** Хованцев Д.В. Політика партійно-державного керівництва Кримської АРСР щодо національних меншин (1921-1941 рр.) : автореф. дис... канд..істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Д. В. Хованцев; Запорізький національний університет. - Запоріжжя, 2005. - 16 с. **20.** Хаяли Р. И. Крымскотатарский народ в составе населения Крымской АССР (1921-1939 гг.) / Р. И. Хаяли // Культура народов Причерноморья. - 2005. - № 65. - С.91-95. **21.** Царевская Т. В. Крымская альтернатива Биробиджану и Палестине / Т. В. Царевская // Отечественная история. - 1999. - № 2. - С. 121-125. **22.** Чеботарева В. Г. Социальные противоречия национальной политики в Крымской АССР в 20-е гг./ В. Г. Чеботарева // Вопросы истории. - 2006. - №12. - С. 23-43.

УДК 398.332.4(477.85)

Олександр КОЖОЛЯНКО

**БУКОВИНСЬКА МАЛАНКА-ПЕРЕБЕРІЯ:
ОБРЯДОВІСТЬ ТА СИМВОЛІКА**

У статті досліджено новорічну обрядовість буковинців – Маланку-Переберію. Вивчено символіку та зміст маланочних дій, дійових осіб Маланки, фестивалі Маланки 2010-2013 рр. у Чернівцях.

Ключові слова: народний карнавал, дійові особи, щедрівки, пісні, атрибутика, легенди, традиції.

Александр КОЖОЛЯНКО

**БУКОВИНСКАЯ МАЛАНКА-ПЕРЕБЕРИЯ:
ОБРЯДНОСТЬ И СИМВОЛИКА**

В статье исследована новогодняя обрядность буковинцев - Маланка-Переберия. Изучена символика и содержание маланочных действий, действующих лиц Маланки, фестивали Маланки 2010-2013 гг. у Черновцах.

Ключевые слова: народный карнавал, действующие лица, щедривки, песни, атрибутика, легенды, традиции.

Alexandr KOJOLIANKO

BUKOVYNA MALANKA-PEREBERYA: RITE/PL AND SYMBOLICS

The new-year rite/pl of Bukovyna is investigational in the article – Malanku. A symbolics and maintenance of маланочних actions, acting persons of Маланки are studied, festival Маланки 2010-2013 in Chernivtsi.

Keywords: folk carnival, acting persons, щедрівку, songs, attribute, legends, traditions.

Маланку, або Переберію в наш час на Буковині сприймають як веселий народний карнавал. Перевдягнені чорти, цигани та циганки, вояки, жовніри, ведмеді, воли, коні, діди, дівки, парубки, кози, ангели, лікарі, пірати, десантники, мушкетери, кумедні даїшники, вояки-«фашисти», торгаші-жиди, козаки, політики, кухарі, зірки шоу-бізнесу, повії, барони та інші персонажі влаштовують справжню забаву. І все це супроводжується гучною музикою з динаміків та з допомогою шумових музичних інструментів сучасних та давніх – фуркалок, деркачів, тріскачок, бубнів, брязкальців. Кругом щось тріщить, дзвенить, панує святковий настрій. У сучасній Маланці поєдналися реальність, міфічність, вигадки, дотепність, народна мудрість та гумор.

Проте маланкові новорічні дійства мають давню історію і відповідну символіку. Свято Маланки бере свій початок ще з дохристиянських часів, коли люди вірили в богів Природи та мали анімістичний світогляд (вірили в духів та душу).

Юрія Федькович зробив опис Маланки на Буковині кінця XIX ст.: “Котре найкраща й найчесніша дівчина перебирала ся за Маланку. Один парубок за Василя (Чильчика), другий за короля (Місяця), а третій за Діда-Змिया з білов та довгов бородов. Маланка мала зірку (звізду) на чолі, була прибрана у самі цвіти і мала з собов три подружечки з рожевими деревцями, котрі подібно, як она сама, були прибрані. Василь (Чильчик) був перебраний за ратая (оратаря), с чепигами або з серпом у руках; а Король з новим місяцем на чолі, а яко мисливець з сагайдаком і луком. Решта ледінів була то за плугатарів, то за мисливців перебрана; плугатарі водили з собов вола або барана, мисливці оленя або сокола, а Змий-дід нарешті, убраний у буйволову шкіру і оперезаний гадюками, водив з собов тура або цапа, мав велику косу у руці і три гробарі з рускалями за поплічників. Так ходила Маланка хата від хати ” [2, с. 657].

Щодо персонажів Маланки Юрій Федькович писав: “Наші праотці, доки ще поробили їх християнами, то вірували у одного лиш Бога, у святого Прабога, вседержителя, творця неба і землі... А Прабог, казали, мав одну доньку, Ладу-Землю або Царицу-Водицу, і два сини: одного доброго, а другого злого. Того доброго називали Лад, Царь-огонь, Світ, Світовид, Білобог, Дажбог, Хорош, Доброгість, Радогість і так далі, а того злого Змий, Зима, Смок, Ад, Гад, Пек, Пекол, Біс, Чорт, Чортовид, Ворог, Див і так далі. Лад орудував світлом, теплом, літом, усім добром, а Ад потемком, студенев, зимов і усим лихом, ворогував на свого брата Лада і творив ему яку лиш міг пакість, а то з ненависти, зависти і злости за того, що отець Прабог душе любив Лада і ему дочку свою Ладу за сопругу дав, а Ада-Змिया не тільки що без пари лишив, его ще до того і в пекло, Пресподне, нетрудне завдав.

А Лад з Ладою, приповідали наші праотці, мали также два сина і одну доньку. Найстарший син звав ся Лад-Сонечко, молодший Король-Місяць, а донька звала ся Весна-Маяна. Але Лад-Сонечко... ділав трояко: перший раз яко Безсильчик, то єст зимове, слабе, молоденьке сонечко, ніби то малий

хлопчик, вітак яко Сильчик, то єст весінне, дуже сонечко, ніби то парубок, поборовший зиму, а нарешті яко Васильчик, то єст сонечко у найбільші свої силі, ніби то муж і царь всего світа. Для того ж і образували его яко узброєного рицаря на білому коні, Сильчика яко ратаря-плугатаря с плугом і волом-Баланом, а Безсильчика яко малого хлопчика без зброї. Сильчика признали опісля Чильчиком і Васильчиком, а Маяну-Маланов або Маланков”.

Далі Ю.Федькович, вказуючи, що маланочна коляда є найкращою, що лишилась від праотців, зазначає, що “у вісім день по празднику Ко-Ладі святкували они і праздник Маланки, перебравши одну дівчину за Маланку, одного парубка за Чильчика, другого за Місяця, третього за Змия-діда “з зеленою бородою”, а решту дівчат і парубків за поїзд Маланки, Чильчика, Місяця і Змия, і ходили так хата від хати” [2, с. 655, 658-659].

Відома ще легенда, в якій розповідається, що за часів царювання Ірода розлючений можновладець розпорядився стягти голови хлопчикам від народження до двох років. Матері дуже горювали. І тоді чоловіки вирішили одягати на себе маски, щоб таким чином розвеселити глибоко засмучених матерів [11, с. 1].

В іншій легенді говориться, що Маланка – дівчина, яку поганський цар Ірод послав організувати маскарадне видовище, щоб розвеселити сумний люд. Маланка справилась із завданням. І сама, перебравшись на “смерть”, глумилась над великим горем. Відтоді маскарадне новорічне видовище дістало назву Маланка. З уведенням християнства маланкування вважалось поганським (язичницьким) звичаєм і зверхниками церкви переслідувалось. Збереглося навіть прислів'я: “Як си зганьбиш, вижену, як Маланку з двору” [10, с. 110].

За християнською легендою, Маланка – дочка знатних батьків, яка після заміжжя разом з чоловіком присвятила себе Богу. Подружжя поселилось у монастирі, а все своє майно віддало на благочинні справи: викуп полонених християн, спорудження церков тощо.

Вечір перед Новим роком на Буковинській Гуцульщині чоловіки називають, звичайно, “на Меланії”, а жінки – “Святвечір Василів”. Молоді жонаті чоловіки й старші парубки збираються в групу. Один з них перебирається на князя Василя, а інший – на княгиню Маланку. За Маланку вбирається парубок, який уміє добре жартувати. Маланка сама не ходить – має свій “почот” (почет): “орач” з чепігами від плуга, “сівач” з сівнею через плечі, “циган” (лице мастить сажею), “єврей-орендар” (йому роблять маску з клоччя), “орендарка”, “жандарм” (його вбирають у жовнірську шапку, в руки дають кіл замість зброї), “дід” і “баба”, “ведмідь”, “коза”, “журавель”, “чорт” [2, с. 577].

Маланкувати ходили майже до кожної хати і там піснею просили дозволу “замаланкувати”.

У селі Задубрівка (Прутсько-Дністровське межиріччя) зафіксовано такий зміст прохання Маланки: “Гой газдо-господарьочку, пусти до хати Маланочку, будем тобі щедрувати, добра й щастя бажати” [1. –1998. – Т. 3, с. 6].

Дії маланкуючих у хаті дослідник-етнолог О.Курочкін спробував класифікувати за їх спрямованістю: господарська та шлюбна магія; імітація хатньої роботи господині; сімейні стосунки чоловіка і жінки; ігрово-еротичні, гумористичні та сатиричні сценки; пародіювання; елементи сімейно-обрядових драм (весілля) та ін. [8, с. 140-160]

У хаті під час співів Маланка замітає віником від дверей до стола або вмочує в розведену глину віник і миє ним лавки, двері. “Дід” то свариться з “бабою”, то знов обнімається. “Циган” нишпорить усюди і просить солонини, бо, мовляв, дитина ошпарилася і треба її змастити. “Циганка” кладе дитину на лавку, сама починає ворожити. “Ведмідь” танцює, “коза” грає на скрипці, а “журавель” вибиває в бубон. Хтось інший старається вхопити, що потрапить під руку: хліб, ковбасу. А “жандарм” стереже порядок, аби щедрівники в хаті не зробили якого “збитку” [2, с. 579].

У селах Буковинського Прикарпаття Маланка відбувалась за сценарієм, що наближався до дійства “Кози”. “Смерть” раптово вбивала дівчину косою. Тієї ж миті “дід” починав випрошувати в господаря гроші, щоб найняти лікаря. Отримавши гроші, “дід” звертається до “фельдшера” з проханням приступити до лікування. Той брався до діла, щоправда, не до лікування, а до милування, що сердило “діда”. Та на цьому сцени ревнощів не закінчувалися, адже до Маланки, яка оживала, залицялися то “стрілець”, то “чорт”, то захмелілий “піп” [177, с. 47].

Особливою є Маланка у кущі сіл Буковинського Передгір'я (Великий Кучурів, Снячів, Тисовець, Червона Діброва, Кам'яна, Михальча). Так, у с. Тисовець маланкуючі (хлопці) поділяються за віковим цензом. Юнаки 12-15 років організують “Малу Маланку”. Хлопці, які досягли 17-18-річного віку, збираються у “Середню Маланку”, а парубки, які відслужили в армії, – “Стару Маланку”. Зустрічаються ще невеликі за кількістю дійових осіб (5-6 чол.) Маланки, які переважно ходять вітати з Новим роком близьких родичів і знайомих. В останніх можуть брати участь особи чоловічої статі різного віку [9, с. 11].

Підготовка до маланкових обрядодійств здійснюється приблизно за місяць до Нового року. Хлопці шиють новий або ремонтують минулорічний одяг для рядження, плетуть батоги-гарапники з повісма, якими під час маланкування “троскають” (створюють звуковий ефект, подібний до пострілу з пістолета). Також розучують слова маланчиних пісень та текстів.

“Стара Маланка” складається з двох частин: “Диганії” та “Саржі”. Крім того, Маланку супроводжує група музикантів (4-5 осіб з духовими інструментами: трубою-“прімкою”, тромбоном, бубном. Серед музичного супроводу були ще гармонь або акордеон). До складу Маланки входили ще “світлячі”. Це хлопці, які були одягнені у звичайний одяг і несли спеціальний пристрій “світло” (ліхтар зі свічкою, який виготовлявся з прозорого матеріалу у вигляді багатораменої зірки, півмісяця, сонця). Один хлопець з групи “Диганії” носив великий ліхтар, який називався “бомбою”. “Саржа” складалася з дійових осіб, які не мали масок. Очолювали “Саржу” і

всю “Маланку” два перевдягнених у генеральський одяг “калфи-генерали”. Іншими членами “Саржі” були “кадети”, “шандарі”, “турки”, “молодиці”.

Друга частина Маланки – “Диганія” складалась із замаскованих дійових осіб: “жидів”, “циган”, “ведмедя”, “смерті”. На роль “ведмедя” вибирали сильного, сміливого і вправного хлопця, який міг би захистити Маланку при зустрічах з можливими нападниками з інших Маланок та виграти турнір-боротьбу “ведмедів”.

“Смерть” була вдягнена у біле вбрання, на голові маска у формі черепа, на грудях намальовано чорною фарбою перехрещені кістки. Ходила вона з косою.

Перед початком маланкування, напередодні Нового року (ввечері 13 січня), всі учасники Маланки виходили на сільський майдан або на сільське пасовисько (толоку) і там танцювали перший маланочний танець, присвистуючи і “троскаючи” батогами. Вважалось, що перший і останній танець Маланка не повинна виконувати у дворі господаря. Існувало повір’я, що недотримання цього звичаю може заподіяти шкоду в майбутньому як маланкуючим, так і господарям. У с. Тисовець збереглася пам’ять про те, що у кінці 80-х рр. ХХ ст. Маланка танцювала перший танець на мосту через сільську річку Тисовець. Навесні, під час паводку, вода забрала міст. Жителі цього села вважали, що то є покарання за порушення звичаю предків.

У період входження Буковини до складу Австро-Угорщини та Румунії керівник Маланки – старший хлопець-“калфа” – звертався по дозвіл маланкувати до сільської управи, повідомляв кількісний і персональний склад маланкарів. У радянський час маланкування в новорічну ніч і в день Нового року за старим стилем (13-14 січня) було заборонене. Партійними організаціями, сільськими радами сіл і міст Буковини організовувались бригади агітаторів з числа вчителів, лікарів, студентів, які чергували на вулицях, проводили переслідування Маланок (ламали світла, зривали маски і т. ін.), стежачи, щоб маланкувань у населеному пункті не було. Натомість дозволялось маланкування 1 січня. Оскільки в селах Буковини традиційно відзначали Новий рік 14 січня, то 1 січня господарі Маланку не приймали. Тому Маланка ходила маланкувати 1 січня до сільського комуністичного активу та у сільський клуб чи будинок культури. Молодь, незважаючи на заборони і переслідування, продовжувала маланкувати на Новий рік за старим стилем. Виходило так, що “Маланка”, організовуючись і маланкуючи 1 січня, проводила ніби репетицію, а в ніч на 14 січня ходила маланкувати нелегально.

Дійові особи “Диганії”, приходячи на подвір’я господаря, починали “читаралити” – виголошувати куплетами або окремими реченнями різні бувальщини, побажання. Часто в змісті “читаралок” були гумористичні і навіть сороміцькі тексти. Якщо господарю не подобались такого змісту “читарання”, то “читаральник” міг бути вигнаний з подвір’я або й дістати прочухана. Закінчивши “читаралити” і шуміти дзвінками та батогами-гарапниками, “Диганія” виходила з подвір’я на вулицю, а її місце займала “Саржа”, яка співала пісню “Ой Чинчику-Васильчику” і танцювала. Один із членів “Саржі”

носив з собою сумку-бріфташку для грошей, які отримувала “Маланка” від господарів за маланкування. Зароблені гроші розподілялись таким чином: частину грошей виплачували найнятим для Маланки музикантам, “читаральникам” та “світлачам”. У австрійсько-румунські часи за отримання дозволу на маланкування Маланка повинна була закупити для бідних дітей села певну кількість одягу та взуття. Решту грошей використовували для новорічного бенкету та оплати музикантів сільських танців.

Серед персонажів Маланки були “дід” і “баба”. “Дід” ходив з ціпом, виваркою, ополоником, ножицями для стрижки овець, а “баба” – з ручною козубкою-прядкою та згортком у вигляді сповитої дитини. “Дід” запитував, чи не потрібно молотити збіжжя, варити сир-будз або стригти овець. “Баба” ж зверталась до господарів під час маланкування зі словами: “Подаруйте Васильчикові на сорочку та труси”.

Серед атрибутів буковинської Маланки зустрічались і фалічні символи. Виготовляли їх із стержня головки капусти, з моркви та ін. Носили фалічні символи “діди”, підвішуючи спереду до пояса.

У другій половині 80-х рр. ХХ ст. (час горбачовської перебудови) серед дійових осіб Маланки з’явилися “фінінспектори”, “мірники” та “обліковці”, “міліціонери”, “автоінспектори”, які звертались до людей зі словами вимоги вступати у колгосп, брати облігації державної позики, здавати збіжжя та реманент у колгосп, нараховували плату за роботу в колгоспі – трудовні. Тобто висміювалась колективізація та будні колгоспного життя. “Автоінспектори” зупиняли автомобілі і вимагали документи, імітували технічний огляд автомобілів, вимагали хабара за буцімто скоєне порушення правил руху тощо. Одягнені у старомодний міський одяг, вони носили з собою велику реєстраційну книгу та мірний інструмент – каблуку.

Обов’язково у складі “Диганії” мали бути “чорт”, “лікар”, “пан”, “пані”, “циганка”. “Чорт” проявляв особливу активність при вході Маланки на подвір’я. Він міг залізти на дах хліва, а то й хати, бігав з мітлою в руках, кривлявся і все кричав, що забере усіх у пекло. Якщо “циган” водив за ланцюг “ведмедя”, то “циганка” займалась ворожінням на картах.

При зустрічах Маланок під час маланкування в селі “ведмеді” виходили наперед і починали боротьбу між собою до повалення одного з “ведмедів” на спину. Та Маланка, “ведмідь” якої переміг, мала право маланкувати у тому куті села, звідки була “Маланка” переможеного “ведмедя”. Часто маску і всю голову “ведмедя” обмотували колючим дротом. “Ведмідь”, як таран, виступав проти нападників, намагався головою з колючим дротом поранити противника. Також така екіпіровка запобігала травмам голови під час нічних “розборок” Маланок. Одяг “ведмедя” крім маски складався зі шкіряних штанів та короткого козубка з вивернутою назовні шерстю. Кожух був підперезаний шкіряним ременем.

Усі маланкарі особливо оберігали “світла”, які були головним атрибутом обряду. Втрата “світла” означала, що Маланка розбита і далі ходити маланкувати не має права.

Маланка с. Красноільськ, Крилаті ведмеді і цигани, 2012.

Маланка с. Бояни, Новоселицький р-н, 2012.

“Ведмеді” з різних Маланок (у селі їх влаштовували по різних кутах чотири-п’ять) у день Нового року за старим стилем (14 січня) в центрі села на майдані в присутності жителів та гостей в обідню пору вели між собою кінцевий турнір-боротьбу – хто кого повалить на землю. Учасники обох Маланок ставали в коло, потім опускались на одне коліно і чекали результату боротьби. Якщо “ведмеді” з обох Маланок були рівної сили, то боротьба затягувалась на тривалий час. Спостерігачі викрикували підбадьорюючі слова “ведмедам”. Великі Маланки могли мати 2-4 “ведмедів”, але боровся на турнірі лише один.

“Ведмедя”, який переміг, його товариші піднімали на руки і з вигуками “Ура!” виносили за межі майдану. Коли підходила чергова Маланка з іншого кута для боротьби “ведмедів”, то “ведмідь”-переможець знову вів боротьбу, і в кінці залишався лише один “ведмідь” у славі переможця Маланок всього села аж до наступного свята Нового року.

Турніри замаскованих учасників Маланки мали місце і в інших регіонах України. Так, на Тернопільщині (с. Милівці Чортківського району) з окремих кутів села відбирались по два замаскованих персонажі “Маланки”, які утворювали коло-ринг, де мав відбуватись турнір. У центр кола виходять два суперники-“ведмеді” в масках, і починається боротьба. Потрібно повалити суперника на землю всіма можливими способами. В цій боротьбі немає вагових чи вікових категорій. Також не обмежується час поєдинку. Боротьба ведеться до перемоги одного з борців. Якщо результат двоюмо сумнівний, то його повторюють до трьох разів. Для того, щоб визначити найсильнішого, потрібно по черзі боротися з усіма претендентами. Тому той, хто вступає в боротьбу на останній стадії, має більше шансів на перемогу, оскільки попередня боротьба суперника ослаблювала його. Мешканці кожного сільського кута гаряче підтримують криками свого учасника, свого “ведмедя”. Переможця вся команда та жителі кута підкидають тричі ввєрх з криком “Ура” – “гуркають”.

Оскільки змагання відбуваються зазвичай на снігу, де, як відомо, слизько, то “ведмеді” одягають на ноги спеціальні металеві шипи – “рачки”, якими користуються взимку при ходінні під гору або по льоду.

Порядок змагання визначає жереб. У ХІХ та першій половині ХХ ст. в турнірі поряд з “ведмедами” змагались “жиди”, “смерті”, “чорти”. У загальний залік йшов виступ кожного учасника. Якщо “ведмеді” боролись на повалення суперника на землю, то “жиди” вели суперництво у вмінні обхитрувати один одного, робили різні витівки, “смерті” боролись ударами дерев’яних кіс, намагаючись вибити з рук косу суперника. “Чорти” перетягували мотузку або боролись подібно “ведмедам”, але групою – три на трьох суперників [1. – 2000. – Т. 1, с. 13-17].

Кут-переможець мав право організувати на своєму майдані сільський вечір або сільські танці.

Турніри “ведмедів” або масок є залишком магічних дій – боротьби між зимою і літом, протиборства зі злими, нечистими силами. Падіння на землю

і качання по ній були пов'язані з магією родючості. На мій погляд, така боротьба молодих хлопців на початку нового року була обрядом-ініціацією, формою виховання, загартування молодих членів колективу села чи окремого кута.

У XIX – на початку XX ст. в Україні маланкувати ходили й дівчата, які вибирали найкращу з-поміж себе й одягали її “молодою”. Інша з дівчат вибирається за “молодого”, що зветься Василем. Уся дівоча ватага називається “дружками”. Дівчата до хати не заходять – щедрують під вікном. А господарі дають “скарбнику” гроші – “Маланці на вінок” [3, с. 145].

У селах Буковинського передгір'я (В.Кучурів, Снячів, Тисовець та ін.) хлопці організовували колективний сільський танець за участю ряджених, влаштовували колективну трапезу після турніру-боротьби “ведмедів” [1. – 1998. – Т. 14, с. 10].

У містечку Вашківці, що розташоване в передгір'ї Буковини, Маланка імітувала сцени сімейної обрядовості. Одного року маланкарі перевдягались у костюми весільних чинів (молодої і молодого, весільної матки й батька, дружбів і дружок, старостів, священика та ін.). Приходячи на подвір'я якогось господаря маланкувати, маланкарі імітували етапи весілля. Музиканти, які були у складі Маланки, здійснювали музичний супровід весільного обряду. До господаря і господині, які виходили з хати до Маланки, підходили “старости” і починали проголошувати текст сватання. Імітувався обряд “рвання барвінку” та “вінкоплетення”. Далі священик вінчав наречених при весільних свічках. Потім – частування, сцена “забирання молодої”, а також весільні танці.

Наступного року Маланка імітувала обряд хрестин. Ще через рік Вашковецька Маланка показувала обряд поховання покійника. Тільки через кілька років сценарій повторювався.

У XIX та першій половині XX ст. Маланка в день Нового року (14 січня) після обіду йшла “очищатись” у воду річки Черемош. Не звертаючи уваги на температуру повітря та води, маланкарі входили у воду і в такий спосіб очищались. Якщо річка була під кригою, то прорубували ополонку на міліні і тоді по черзі стрибали з льоду у воду. Ця обрядодія збереглася і до наших днів. Тільки зараз Маланка не ходить до Черемошу, а “очищається” у воді невеликого рівчака, який протікає через містечко.

Досить своєрідно відбувається маланкування у селах з переважаючим румунським населенням. Так, у селі Красноільськ, що знаходиться біля підніжжя Карпат, серед маланкових дійових осіб виділяється “крилатий ведмідь”. Це замаскований під “ведмедя” хлопець, одяг якого виготовлено із соломи. На місці рук – широко виставлені солом'яні крила. Водив такого “ведмедя” на ланцюгу “циган” з булавою в руці. Зайшовши на подвір'я маланкувати, “ведмеді” ставали в коло і пританцьовували під мелодію свистків “циган” [1. – 1988. – Т. 6, с. 18].

У цьому селі щорічно міняється тематика маланкових обрядодій. Одного року виготовляли з соломи вітряного млина, якого везли на возі, по обидва

боки воза йшли “крилаті ведмеді”, а на возі стояв “мірошник” з мішком муки. “Мірошник” розсипав муку у дворі, де “Маланка” вітала господарів з Новим роком.

Наступного року сценарій Маланки мінявся. Маланка імітувала роботу бойні із забою худоби. Два “цигани” несли колоду, на якій виднілись сліди крові від відрубаної голови барана. Ще два несли сокиру, голову барана та здерту з нього шкіру. Два “жиди” тримали в руках двометрову дерев’яну вісь-вертел, на якій було насаджено тулуб барана, підсмажений на вогні. Зайшовши на подвір’я маланкувати, вертел встановлювали на підставки посеред двору, розпалювали сніпок соломи і продовжували підсмажувати м’ясо, потім пригощали ним господарів. Йдучи по вулиці села, “жиди” відрізали шматочки м’яса з вертела і пригощали також зустрічних.

Цікавий матеріал про буковинську Маланку подав румунський етнограф та історик І.Г.Сбієра у праці “Колядки, зіркові пісні та весільні поздоровлення. З народу взяті і народу повернені”, опублікованій у Чернівцях ще в 1888 р.

Він писав, що маланкарі одягаються у жидівський, арабський, турецький, російський та ін. одяг, а один з них перевдягається у дівчину. Маланкарі підходять до вікна хати і просять впустити до хати.

Якщо їх впускають до хати, то музиканти починають грати і всі танцюють танець гору. Потім маланкарі переходять до традиційних жартів. Колядники ходять з Маланкою до тих хат, де є дівчата на відданні, і починають там “порядкувати”. За їхні жарти, що іноді переходять межі дозволеного, Маланку можуть випровадити з хати [15, с. 4].

Більшість дій під час маланкування мали магичний характер. Якщо в наш час магічна символіка практично втратилась, то у давнину це не були жарти. Всі маланкові обрядодії мали риси своєї служби-благання, це було чаклування добрих сил, ворожіння, скероване на підкорення таємничих сил. Перевдягнені щедрувальники – це добрі й злі духи. Наприклад, в образах “діда” й “баби” можна розуміти показ духів-Лада, душ прародителів, опікунів нив та добробуту господарів. Пізніше їх почали називати домовиками. В образі сівача – Рожаниця (Доля), Василя – Щедрий Бог, Маланки – господиня, “жида” й “цигана” – злі духи. Образ “кози” – це образ багатства, добробуту, врожаю. Первісна людина спостерігала, що на місцях згону чи стоянки худоби були дуже високі врожаї і припускала, що ці врожаї “приносила” худоба, зокрема коза. Образ коня – це образ сили й добробуту. Взагалі, тварини – це символ багатства.

На Щедрий вечір в окремих селах Прутсько-Дністровського межиріччя та Буковинського Передгір’я “водять козу”, подібно різдвяній, виготовлену з дерева та покриту кожухом. Взагалі, традиційні види одягу з хутра в обрядовості східнослов’янських народів посідають значне місце. Це пов’язано з уявленням про надзвичайно важливі для життя людини функції одягу з цього матеріалу, а також з ідеєю родючості, багатства і щастя. Кожух

символізував тепло родинного вогнища, заможність: “волохате й кучеряве” на противагу “голому й убогому” [4, с. 50].

У дохристиянські часи рядження мало магічну функцію – закликання багатства. Однак уже в ХХ ст. воно втратило первинне значення і стало звичайною новорічною розвагою. Про це свідчить і той факт, що всі три вистави – “Вертеп”, “Коза” і “Маланка” – мають спільних персонажів.

У новорічну ніч не сплять, бо, як вірили наші предки, у цю ніч, як і у святвечірню, по світу носяться різні злі сили, які можуть заподіяти лихо. У цю ніч треба ще зустріти Щедрого Бога, Новий рік, духів-Лада і вирядити старий рік.

До Нового року не виносять Дідуха (Снопа-Раю), що на першу Вілію внесли до хати. Після півночі на Новий рік Снопа-Дідуха зв’язують у три в’язки. Одну в’язку несуть у клуню, а дві – у сад. У саду одну в’язку разом із сміттям, що вперше вимели з хати від першої Вілії, запалюють. Вважалося дуже добрим, коли дим обкурював фруктові дерева – буде великий урожай. Дідуха запалювали перед ранком, щоб його дим очистив усе навколо від злих сил.

Отже, свято Щедрого вечора об’єднане символічними обрядами з “Маланкою” і “Козою”.

На Василя васильчиком (запашне зілля) вимітають горища-поди, “би смерть туди си не пхала”. Дівчата перед дзеркалом завивалися у рушник – “накликували заміжжя”. Баби сметаною змащували губи – буде гарне сонце для вибілювання полотна. Якщо сонце під захід на Василя червоне – врожай злягатиме від вітрів [12, с. 11].

У перший день Нового року приглядалися до всього – вважали, що все має якесь пророче чи віщунське значення. Так, якщо в церкві гніт палаючої свічки зігнувся гачком – буде врожай цього року, якщо ж гніт стирчить – не бути врожаю [12, с. 91].

На Новий рік ще був звичай розносити кутю – щоб задобрити Щедрого Бога, аби він був щедрим для родини; кутею обсипають бджіл, щоб справно перезимували і влітку меду наносили у вулики; корова щоб легко розтелилася і на розплід теличку привела. А горщик, що на покуті, також має магічне значення – забезпечити статками родину на весь рік, “аби в коморі та в оборі було зерна в засіках повні гори” [14, с. 25].

У Буковинському Передгір’ї (у селах Вашківщини) до наших днів збереглася маланкова обрядодія купання дійових осіб Маланки у воді. Після нічного маланкування та денного вітання (14 січня) від центрального майдану поселення всі ряджені йдуть до річки, входять у воду (очищаються). Обряд купання-очищення в наш час відбувається у формі ігор і забав, коли у воді здійснюється проливання води через діряві відра і коновки, хлюпання, штовхання, обливання один одного з відер тощо.

У селищі Вашківці (Верхнє Буковинське Попруття) існує звичай, за яким при відвідуванні садиби Маланкою господарів-чоловіків, що носять ім’я Василь, учасники обрядодій виносять на руках на вулицю, обливають водою або несуть „патронника” до річки чи ставка і там опускають у воду

– ритуально освячують. З вдячності за відвідання Маланкою садиби та за такий освячувально-очисний обряд господар-Василь запрошує всіх до хати, частує Маланку горілкою та смачними стравами.

Протягом останніх трьох років (2010-2013 рр.) у Чернівцях на Буковині відбувався фестиваль Маланок („Маланка-фест”) У різних частинах міста (вулицях, площах) відбувалися маланкові дійства. Так, наприклад, у 2013 р. на площі Філармонії зібралися тисячі учасників з усіх районів Чернівецької області та сусідньої Івано-Франківщини. Учасники фестивалю презентували традиційну Маланку та дивували сучасними дійовими особами.

У фестивалі Маланок 2013 р. взяли участь: Маланка народного хору „Пам’ять” та театру естрадних мініатюр та публіцистики „Темп”, м. Чернівці; Маланка КБУ клубів мікрорайонів „Цецино” та „Красногорівка”, м. Чернівці; Маланка народного аматорського театру малих форм „Фрагмент” КБУ „Будинок культури мікрорайону „Роша”, м. Чернівці; Маланка народного аматорського вокального гурту „Козацька Берегиня”, м. Чернівці; Маланка Кіцманського етнографічного самодіяльного театру „А калина не верба”, м. Кіцмань; Маланка аматорського колективу с. Суховерхів Кіцманського району; Маланка с. Брусниця Кіцманського району „Зірки українського шоубізу на Буковині”; Маланка аматорського колективу с. Брусниця Кіцманського району; Маланка с. Брусниця Кіцманського району „Циганочка”; Драчинецька корчма Кіцманського району; Маланка с. Борівці Кіцманського району; „Вашковецька Маланка”; Маланка будинку культури с.Рашків Хотинського району; Новодністровська Маланка; Маланка с. Вітрянка Сокирянського району; Маланка колективу „Берда” с. Горішні Шерівці Заставнівського району; Маланковий гурт зразкового ансамблю „Червона калина» ЗНЗ с. Чуньків Заставнівського району; Маланка етнографічного колективу „Церенкуца” клубу с. Маршинці Новоселицького району; Маланка „Астерікс і Обелікс. Місія Клеопатри” с. Чагор Глибоцького району; Маланка „Астерікс і Обелікс. Місія Клеопатри” с. Чагор Глибоцького району; Маланка с. Коровія Глибоцького району; Маланка „Coca Cola» с. Молодія Глибоцького району; Маланка „Жандармерія”, с. Чагор Глибоцького району; Маланка „Каюци” с. Чагор Глибоцького району; Маланка „Кавказька полонянка” с. Чагор Глибоцького району; Маланка „Черепашки Ніндзя» с.Коровія Глибоцького району; Маланка „Калушари” с. Тарашани Глибоцького району; Бабинська маланка Кельменецького району; Красноільська маланка Сторожинецького району; Велико-Кучурівська маланка; Маланка с. Горбово Герцаївського району; Маланка с. Молодія Глибоцького району „Білосніжка та семеро гномів”; Маланка „ROYAL LIM CANDY GIRLS”, с. Чагор Глибоцького району; Фольклорно-етнографічний гурт „Маланка” с. Белелуя Івано-Франківської області. Переможцями III фестивалю Маланок (2013 р.) стали: 1-ше місце - Вашківецька маланка. 2-ге місце – Красноільська маланка. 3-тє місце – Маланка села Горбово Герцаївського району. Призовий фонд фестивалю склав більше 200 тис. грн. За перше місце колектив отримав 50 тис. гривень, за друге – 30 тис. гривень, за третє – 20 тис. гривень.

Таким чином, як вказують матеріали дослідження, маланкові новорічні дійства мають під собою давню історію і відповідну символіку. Свято Маланки бере свій початок ще з дохристиянських часів, коли люди вірили в богів Природи та мали анімістичний світогляд (вірили в духів та душу). Буковинська Маланка своєю традиційністю збереглась до наших днів, хоча магічний, морально виховний зміст маланочних обрядодій значно змінився. Обряди стали переважно відпочинково-розважальними дійствами.

Джерела та література: 1. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (зберігаються в етнографічному музеї факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету). 2. Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання. – Т. 1. Поезії Осипа Юрія Федьковича. Перше повне видання з першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснення додав Др. Іван Франко. – Львів, 1902;. 3. Воропай О. Звичаї нашого народу. – Т.1.– Мюнхен, 1958. 4. Гурошева Н.О. Обрядова роль традиційного одягу українців // Народна творчість та етнографія. – 1990. 5. Дишкант Т. Тисовецькі старожитності. – Чернівці, 2002. 6. Колядки і щедрівки. Упор. М.Глушко. – К., 1991. 7. Курочкин А. Календарные обычаи и обряды / В кн.: Украинцы. – М., 2000. 8. Курочкин О. Українські новорічні обряди: “Коза” і “Маланка”. – Опішне, 1995. 9. Лепша І. Новорічні свята // Наука і суспільство. – 1992. – № 12. 10. Маковій Г. Затоптаний цвіт. – К. 1993. 11. Мінтенко М. Маланка // Буковинське віче. – 1994. – 12 січня. 12. Різдвяні свята в Україні. – К., 1992. 13. Севернюк Т. Святися, земле, піднімайся ввись // Буковина. – 1993. – 5 січня. 14. Скуратівський В. Суну кутю на покуть // Соціалістична культура. – 1989. – № 12. 15. Sbiera I. Colinde, cântece de stea și urări la nunți. Din popor luate și poporului date.– Cernăuți: Editura Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, 1888.

УДК 94(477.83/.86) : 792 “1880/1914”

Андрій КОРОЛЬКО

ЕТНОМИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ПОКУТТЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Стаття присвячена цікавій проблемі активізації національно-культурного життя українців історико-етнографічного регіону Покуття наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. У дослідженні простежено передумови творення українського театру у краї; охарактеризовано гастролі першого українського професійного театрального товариства «Руська бесіда» («Українська бесіда»); розкрито особливості функціонування аматорських колективів у селах і містечках регіону; висвітлено діяльність музично-хорових товариств Покуття; звернуто увагу на діяльність відомих українських композиторів, які творили чи прилучились до мистецького розвою краю.

Ключові слова: Покуття, театр, театральне мистецтво, товариство «Руська бесіда» («Українська бесіда»), гастролі, аматорський колектив, хата-читальня, музично-хорове мистецтво, товариство «Боян».